

PRVA ŽICA OKOLI LJUBLJANE

Letos poteka 40 let, odkar je italijanski okupator 23. februarja dogradil okoli Ljubljane bodečo žico in jo zastražil. Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli je tega dne objavil razglas: Do nadaljnjie odredbe je od 15. ure danes, 23. februarja 1942 — XX, prebivalstvu Ljubljane prepovedano odhajanje iz mesta (1. člen)...

Množična aktivnost OF, predvsem pa idejnopolitično utrjevanje njenih pripadnikov pod vodstvom KP že ob prihodu okupatorja je bila tista moč, zaradi katere je Ljubljana vzdržala najtežje preizkušnje štiritletnega boja. OF slovenskega naroda kot naslednica predvojnne Ljudske fronte je s svojo organizacijo odborov OF in drugih formacij v izredno kratkem času postala vsepovsod pričujoča organizacija množic, »država v državi«.

Ob napadu sil osi na Sovjetsko zvezo, je bilo v Ljubljani ustanovljeno Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki je prevzelo vodstvo oboroženega upora. To je bil nov moment, ki je močno razgibal revolucionarnost Slovencev in posebno Ljubljane. Pozivu KP Slovenije na oborožen upor so se med prvimi odzvali komunisti in skojevci, ki so prevzeli breme sabotažnih akcij, oboroženih spopadov z okupatorjevimi vojniki in obračunavanjem z domačimi izdajalci. OF je s svojimi vojaškimi komiteji, borbenimi skupinami in narodno zaščito, ki je imela v Ljubljani sredi 1942. leta 5 bataljonov s 3000 pripadniki, predstavljala močno oboroženo partizansko vojsko.

Ljubljana je postala fronta v pravem pomenu besede, pa tudi neusahljiv vir novih moči za partizansko vojsko.

Zaradi neuspehov, ki jih je visoki komisar za Ljubljansko pokrajino doživljal pri zatiranju Slovencev, in zaradi nemoči proti obsežnemu narodnoosvobodilnemu boju, posebno v Ljubljani, kjer je delovalo politično vojaško vodstvo, ki je vodilo ljudsko vstajo na Slovenskem, je vso pravico vojaških represalij nad upornim prebivalstvom 19. januarja 1942 prevzela vojaška oblast.

Poveljstvo XI. armadnega zbora se je takoj z mrzlično naglico pripravila na odločilne udarce. Eden teh je bil obkoliti in zapreti mesto z bodečo žico, ga temeljito zastražiti, nato pa poloviti ne le vodilne funkcionarje, ampak tudi vse aktiviste in simpatizerje Osvobodilne fronte.

GRADNJA ŽIČNE MEJE IN NJENA SMER

Prilave so trajale mesec dni, 19. februarja pa so okupatorji začeli okoli Ljubljane postavljati žično mejo, ob kateri so

zgradili 69 bunkerjev in več strojničnih gnezd z močnimi žarometi. Trasa je tekla v ravni liniji. V tla so zabili enojno vrsto kolov in po njih razpredli 1,70 m visoko kot mreža gosto bodečo žico, ki je bila pri tleh še gostejša. Vse to so potem na več mestih še utrjevali z dodatno žico in stražarskimi mesti. Bunkerji, delno vkopani v zemljo, so imeli dvojne lesene stene, vmes pa je nabita zemlja. Kjer pa je potekala žica ob njihovih postojankah, so uporabljali za gradnjo bunkerjev tudi opeko. Ves vgrajeni material so »našli« na kraju samem: sekali so drevesa in kradli opeko, npr. pri Karlu Leonardiču v Mostah, ki je imel pripravljen material za gradnjo hiše na Zaloški cesti.

Cestno zaporo — blok je sestavljalo več španskih jezdecev, stražarnica in bunker s strelnimi linami in več stražarji, saj so imeli v neposredni bližini območja, o katerem je govor, svoje stalne postojanke. Na vsakem bloku je bila tudi po ena ženska za osebno preiskavo žensk.

Žična ograja okoli Ljubljane je na njenem vzhodnem delu, v moščanskem rajonu, prepolovila naselja Štapanja vas, Moste-Selo in Nove Jarše. Njena trasa je potekala z Golovca po Blaževem griču, pod njim prek Hruševske ceste, nato ob domačiji Franca Černeteta, p.d. Blaža, ki je ostala zunaj žice (sedaj te hiše ni več) in prečkala Litijsko cesto. Na tem kraju je bila postavljena cestna zapora — blok. V hiši Franca Černeteta pa so okupatorji opravljali tudi osebne preiskave zanje sumljivih oseb. V bližnji Mehletovi hiši, p.d. pri Blažu, sedaj Hruševska cesta 10, pa so imeli svojo postojanko stražarji bloka.

Od bloka na Litijski cesti je bila speljana žična trasa za domačijo Franca Babška, p.d. Mraka, ki je ostala znotraj žice. Od tu dalje pa je potekala po polju, vzhodno ob sedanji Parmski cesti, čez Štepanjsko in Trpinčevo cesto, ob vzhodnem obzidju pokopališča v Štepanji vasi in pri sotočju Grubarjevega prekopa in Ljubljanice prečkala Ljubljanico ter prešla na Zaloško cesto ob prosvetnem domu (sedaj je v njem trgovina Mercator Zaloška cesta št. 87). Blok je bil na zahodni strani prosvetnega doma, kjer je stal bunker. V prosvetnem domu je bila že pred tem okupatorjeva postojanka, sedaj pa so v njem imeli tudi osebne preiskave in začasen pripor njim sumljivih oseb. Vzhodno ob prosvetnem domu je potekala žična ograja čez Poljsko pot ob Kušarjevi hiši (sedaj ul. Vide Pregarc, št. 50) do železniške proge Ljubljana—Zagreb. V Karpetovi hiši na Poljski poti (sedaj Ul. Vide Pregarc št. 48) pa so imeli karabinerji postojanko — stražarnico za ta del proge in železniški podvoz, kjer je bila cestna zapora, preko katere so spuščali le najbližje stanovalce s Poljske poti in Predovičeve ulice, sedaj Ul. Vide Pregarc.

Trasa se je nadaljevala na drugi strani železniške proge po polju, kjer danes stoji upravna zgradba železniške postaje, in nato ob Cilenškovi ulici, približno 50 m vzhodno od osnovne šole na Šmartinski cesti to cesto prečkala. Ob tem cestnem bloku je bil bunker, v bližnji osnovni šoli na Šmartinski cesti pa so Italijani imeli svojo postojanko. Na šolski zgradbi so bili nameščeni močni žarometi, ki so osvetljevali velik del žičnega pasu. V bližini cestne zapore je bila mestna mitnica.

Od bloka dalje je bila ograja postavljena nekoliko v desno, vzhodno smer proti pričetku Kodrove ulice, tam pa je zavila ob vzhodnem obzidju pokopališča na Žalah čez Tomačevsko cesto in ob gramozni jami proti Bežigradu. Prehod na Tomačevski cesti je bil zaprt s španskimi jezdecimi in ni bil prehod, vendar zastražen.

Po žični zapori 23. februarja je že naslednji dan okupator pričel z racijami, ki so trajale do 15. marca, tj. do dne, ko je s prepuščanicami odprl prehode čez bloke.

Stanje v Ljubljani najbolj nazorno opisuje Edvard Kardelj v svojem pismu tovarišu Titu z dne 29. marca 1942. »Meja je od 15. marca dalje popolnoma zaprta... Mesto je v celoti ograjeno z žico, določenih je samo nekaj prehodov na glavnih cestah. Dovoljenja za prehod se dobijo zelo težko, a na prehodu je poleg tega velika kontrola. Racije po mestu so sedaj začasno prenehale. Trajale so nepretrgoma tri tedne. Zapirali so vse moške od 16. do 35. leta. Pregledali so vse hiše tudi po dvakrat in več. Po zaslugi predhodnih ukrepov Partije (zakamufiliranje, bunkerji) ni padla nobena tehnična ali druga točka Partije ali OF in tudi ves važejši kader se je rešil. Le iz nižjega aktiva — pa tudi to v glavnem iz OF — jih je uspelo Italijanom nekaj pobrati...«

Obveščevalni oficir 209. sekcije De Filipis je 20. marca poročal: »Akcija za razorožitev prebivalstva Ljubljane je dobro uspela, toda orožja smo našli zelo malo, kar pomeni, da ga bodo nasprotniki mogli uporabiti proti nam. Dokaz močne organizacije so likvidacije italoofilov ter napisane in potrosne akcije v zadnjih dneh. Potrebno je, da se represalije poostre, aretira vsa inteligenca, ukinejo vzgojiteljske ustanove, poostri policijska ura itd.«

ILEGALCI IN ŽIČNA MEJA

Prva žična ograja — Italijani so jo imenovali žični pas okoli Ljubljane — je bila sorazmerno hitro zgrajena in dokaj preprosta v primerjavi s poznejšo. Ni pa bila manj nevarna. Aktivistom je povzročala

Nadaljevanje na 7. strani.

(Nadaljevanje s 4. strani!)

veliko novih težav in pri njih ilegalnem delu zahtevala še dodatno budnost. Med pripravami na zaporo Ljubljane je odšlo največ aktivistov iz Ljubljane v partizane. Po 23. februarju pa je ilegalna tehnika že izdelovala ponarejene prepustnice za prehod čez blok. V našem rajonu je bila skrb za razdeljevanje prepustnic poverjena rajonskemu vojaškemu referentu Dušanu Zadravcu s Poljske poti. Na podlagi seznama jih je prejemal v Šiški in jih razdelil desetarjem NZ, ti pa naslovnikom. Na Šmartinski cesti, kjer je stala mestna mitnica, so odhajali številni tovariši v partizane brez propustnic, preoblečeni v mitničarske uniforme, ki jih jim je preskrbel Franc Jernej-

pripadniki najmlajše, pionirske organizacije OF so prenašali čez žično ograjo nahrbtnike, hrano, oblačila, orožje in drugo.

Ilegalne poti z Ježice so potekale kar po polju do javk, ki so bile v Lapajnetovi tovarni na Poljski poti, pri Avgustu Kregarju na Zaloški cesti, pri Pavlu Pavčiču na Zaloški cesti. Pri njem so se novinci — partizani oskrbeli s suho hrano, oblačili, orožjem in drugim. Vse to sta iz notranjih terenov prenašala čez blok njegovi hčerki Milena in Irena, obe skojevki. Ančka Kušarjeva-Kaljman s Poljske poti je bila tako spretna kurirka, da je čez zaloški blok redno prenašala vso pošto iz Ljubljane v Podlipoglav.

Čez bloke je bilo treba spraviti ogromno

vasi. Bila je nepogrešljiva aktivistka, saj je brez vednosti trgovke Baševe njeno skladišče postalo skladišče za potrebe partizanske vojske. Trgovina je stala znotraj žice, v neposredni bližini bloka na Litijski cesti in karabinjerske postaje. Olga je z vso iznajdljivostjo in hrabrostjo odpremijala blago z vozmi ali s svojim kolesom po zvezah na Lipoglav.

Iz Ljubljane je v Podlipoglav potekalo tudi več ilegalnih kurirskih poti prek Štepanje vasi in Bizovika pa tudi prek Kodeljevega, Hrušice in Fužin.

Pri prehodih čez blok v Štepanji vasi in na Fužinah so novince spremljali v partizane Nande Hlebš s Hrdeckega ceste, Olga Vipotnik z Litijske ceste, Pepca Sre-

Pavel Janežič, Tomačevska cesta št. 69: »Del moje hiše so meseca septembra 1942 karabinerji in italijanska kraljeva vojska zasedli in pozneje nas vse izselili. Začeli so takoj graditi oboroženo postojanko s strelnimi linami in bunkerji iz opeke, cementne malte in betona. Hiša je namreč stala v bližini bloka in ob cesti v gramozno jamo, kjer so streljali talce.

Po kapitulaciji Italije so hišo zasedli Nemci, in ostali v

njej do njihove kapitulacije. V moji mizarški delavnici so imeli tudi skladišče močnega eksploziva in streliva. Pred svojim odhodom so vse strelivo odpeljali v Malo vas.

Dne 12. II. 1944 se je moj sin (tedaj star 14 let) ponesrečil z ekrazitno patrono in popolnoma oslepel. Sin je kljub popolni slepoti še naprej obiskoval šolo, postal slušatelj univerze in je danes profesor za tuje jezike, kar je verjetno edini primer v današnji Jugoslaviji.«

čič iz Pohlinove ulice v Zeleni jami. Tedaj je bil uslužbenec trošarinskega urada v Ljubljani.

Na tem bloku so Italijani ustrelili 15. julija 1942 Frančiško Nakrst iz Kvedrove ulice, ker se je pogovarjala s sestro, ki je stala znotraj cestne zapore.

Soloobvezni otroci naših aktivistov in

propagandne tehnike, orožja sanitetnega materiala, obleke in drugega. V to akcijo je bilo vključenih veliko delavk in delavk iz Saturnusa, Hribarjeve tovarne (današnje Pletenine), Kemične tovarne idr. — prepejlale so ga tudi kmetice, ki so vozile mleko v mesto z vozički.

Olga Červan-Vipotnik je bila trgovska pomočnica v Baševi trgovini v Štepanji

bot-Skubic iz Hrušice in drugi. Aktivistom, ki so jim Italijani ali beogardisti odvzeli prepustnice, je naredil nove tiskar Franc Bobnar z Gmajne.

Nova žična meja je bila pomaknjena za okoli 800 m proti Polju, kjer je sedaj trasa Poti spominov in tovarništva.

FANI TOMIČEVIČ

Na zemljevidu je vrisan vzhodni del prve žične ograje, ki jo je italijanski okupator postavil 23. februarja 1942 okoli vse Ljubljane in s tem mesto zaprl. Jeseni istega leta je okupator žično mejo tu prestavil za skoraj 800 metrov proti vzhodu na sedanjo traso Poti tovarštva in spominov.

Skico trase žične ograje sta pripravili Fani Tomičević in zgodovinarica Tatjana Klepac na podlagi pogovorov z medvojnimi aktivisti, ki so tedaj živeli v neposredni bližini žične meje. Vrisala pa je žično ograjo inž. Breda Žan.